

Výkladem ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. nelze dovodit, že osobě, která se při nákupu služeb cítila být rasově diskriminována, stačí pouze tvrdit, že došlo k diskriminačnímu jednání. Tato osoba v soudním řízení musí nejen tvrdit, ale i prokázat, že s ní nebylo zacházeno obvyklým, tedy neznevýhodňujícím způsobem. Neprokáže-li toto tvrzení, nemůže v řízení uspět. Dále pak musí tvrdit, že znevýhodňující zacházení bylo motivováno diskriminací na základě rasového nebo etnického původu. Tuto motivaci ovšem prokazovat nemusí, ta se v případě důkazu odlišného zacházení předpokládá, je však vyvratitelná, prokáže-li se (dokazováním) opak. Ostatně požadavek, aby strana žalující musela prokazovat, že byla diskriminována právě a výlučně pro svůj rasový (etnický) původ, a nikoli z důvodu jiného, je zcela zjevně nesplnitelný, neboť prokázat motivaci (pohnutku) žalované strany je z povahy věci vyloučeno.

Neobstojí proto názor navrhovatele, že v řízeních uvedených v napadeném ustanovení občanského soudního řádu „je strana žalující zvýhodněna, neboť nemusí prokazovat, co se mělo stát a proč že je žalováno, zatímco strana žalovaná je znevýhodněna, neboť by měla prokázat, co se nestalo“. Ve skutečnosti totiž důkazní břemeno neleží pouze a výlučně na straně žalované. I strana žalující nese své břemeno tvrzení i břemeno důkazní. Pokud tato břemena strana žalující unese, což musí v jednotlivém případě posoudit soud, je následně věcí strany žalované prokázat svá tvrzení, že k diskriminaci z rasových (etnických) důvodů nedošlo. Z uvedených důvodů dospěl Ústavní soud k závěru, že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. je prostředkem přiměřeným k dosažení sledovaného cíle, resp. že - bude-li aplikován výše uvedeným ústavně konformním způsobem - bude zachována spravedlivá rovnováha mezi požadavky veřejného zájmu společnosti a požadavky ochrany individuálních základních práv.

Ústavní soud České republiky

rozhodl dne 26. dubna 2006 v plénu o návrhu Krajského soudu v Ústí nad Labem na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, za účasti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a Senátu Parlamentu ČR, takto:

Návrh na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, se zamítá.

Odůvodnění

I.

1. Krajský soud v Ústí nad Labem v řízení o ochranu osobnosti podle ustanovení § 11 občanského zákoníku, vedeném pod sp. zn. 34 C 22/2002, projednává spor mezi žalobci M. B., L. Č., D. D. a R. K., všichni bytem Ústí nad Labem, a žalovanými J. H. a P. D., podnikajícími v Ústí nad Labem, podle žaloby doručené krajskému soudu dne 13. 3. 2002.

2. Podstata sporu tkví v tom, že dne 26. 11. 2001 asi v 11.15 hod. žalobci, občané romské národnosti, navštívili restauraci žalovaných v Ústí nad Labem. Podle tvrzení žalobců si jich delší dobu nikdo z obsluhy nevšiml, a proto se druhá žalobkyně kolemjdoucí servírky zeptala, zda budou obslouženi. Ta odpověděla, že nebudou, protože restaurace je soukromým klubem a k obslužení je třeba předložit klubovou kartu, kterou mají jen stálí hosté a stojí 300 Kč. Poté, co žalobci projevíli zájem kartu zakoupit, bylo jim sděleno, že si mohou dát jedno pivo a odejít. Žalobci však uvedli, že se chtějí najíst, na což jim bylo odpovězeno, že v restauraci se nevaří. Bezprostředně poté vstoupily do provozovny tři neromské osoby, jež byly bez jakýchkoliv dotazů a požadavků na předložení klubové karty obslouženy. Popsaný přístup obsluhujícího personálu žalobci vnímají jako rasovou diskriminaci snižující jejich důstojnost. Žalobou ke Krajskému soudu v Ústí nad Labem se proto domáhali ochrany osobnosti a uložení povinnosti žalovaným zaslat jim omluvný dopis a zaplatit náhradu nemajetkové újmy ve výši 80 000 Kč, tj. každému ze žalobců 20 000 Kč, a uhradit náklady řízení.

3. Krajský soud v Ústí nad Labem usnesením ze dne 3. 7. 2004, čj. 34 C 22/2002-63, řízení přerušil s odůvodněním, že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem [čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR, § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění (dále jen „zákon o Ústavním soudu“)] a Ústavnímu soudu podal návrh na jeho zrušení.

4. Krajský soud v návrhu uvedl, že v řízení dosud vyslechl žalobce (s výjimkou omluvivší se L. Č.), oba žalované, jejich zaměstnankyni E. M. a svědka strany

žalované J. L. Žalobci setrvali na svém tvrzení, že byli, jakožto Romové, rasově diskriminováni. Žalovaní i jejich zaměstnankyně popřeli, že by kohokoliv, kdykoliv a z jakýchkoliv důvodů znevýhodňovali oproti jiným zákazníkům; shodně však uvedli, že toto tvrzení nemohou nijak prokázat, protože obsluhu jednotlivých restauračních hostů žádným způsobem nedokumentují. Svědek L. prohlásil, že ač Rom, se v téže době a v témž místě jako žalobci diskriminován být necítil. Krajský soud dále uvedl, že navzdory tvrzením neurčitě nasvědčujícím spíše protistraně, žalobci na své žalobě setrvali a požadovali, aby bylo rozhodnuto v jejich prospěch při použití ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., neboť jejich přesvědčení, že byli při poskytování služeb rasově diskriminováni, nebylo v řízení vyvráceno a má tedy být vzato za prokázané.

5. Krajský soud v Ústí nad Labem v rámci velmi stručné ústavněprávní argumentace vyjádřil přesvědčení, že ustanovení § 133a odst. 2 občanského soudního řádu narušuje ústavní princip procesní rovnosti účastníků soudního řízení a tudíž je v rozporu s článkem 96 odst. 1 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“), dle něhož „všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva“. Přesunem důkazního břemene – oproti standardnímu pořádku – z žalobců na žalované je strana žalující nespravedlivě zvýhodněna, neboť nemusí prokazovat, co se mělo stát a proč je žalováno, zatímco strana žalovaná je nespravedlivě znevýhodněna, neboť by měla prokázat, co se nestalo, ačkoliv s potřebností takového důkazu nemohla předem počítat. Z logiky věci přitom vyplývá, že zatímco první důkaz je možný relativně snadno, důkaz druhý je obtížný, případně – jako v předmetné věci – i zcela nemožný.

6. Případná argumentace, že ani standardní pořádek zatěžující důkazním břemenem žalobce úplnou rovnost stran nezaručuje, dle přesvědčení navrhovatele neobstojí, neboť uvedený standardní pořádek odráží rozdílnou procesní situaci obou protivních účastníků řízení: žalobce je „pánem procesu“ a jeho ukončení může vždy – po zvážení eventuální vlastní důkazní nemohoucnosti – vcelku jednoduše dosáhnout; naproti tomu žalovaný takovou možnost nemá. Je tudíž spravedlivé, aby tato procesní slabost žalovaného byla kompenzována snětím důkazního břemene.

7. Z uvedených důvodů je proto krajský soud přesvědčen, že napadené ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. porušuje právo žalovaných na spravedlivý proces, jež je imanentně obsaženo nejen v českém ústavním pořádku, ale i v právním pořádku Evropské unie, např. v ustanovení čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“).

8. Závěrem Krajský soud v Ústí nad Labem navrhl, aby Ústavní soud nálezem ustanovení § 133a odst. 2 občanského soudního řádu zrušil.

9. Dne 23. 8. 2004 byla Ústavnímu soudu doručena žádost M. B., L. Č. a D. D., žalobců v řízení vedeném před Krajským soudem v Ústí nad Labem pod sp. zn. 34 C 22/2002, v níž Ústavní soud požádali o zvážení, zda by v řízení o návrhu Krajského soudu v Ústí nad Labem na zrušení ustanovení § 133a o. s. ř. mohli být považováni za vedlejší účastníky, resp. zda by jim takové postavení mohlo být přiznáno usnesením podle ustanovení § 28 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění (dále jen "zákon o Ústavním soudu").

II.

II.a

10. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky zastoupená jejím předsedou PhDr. L. Z. ve vyjádření ze dne 27. 8. 2004 uvedla, že ustanovení § 133a bylo do občanského soudního řádu vloženo primárně jako reakce na závazek České republiky vyplývající ze Směrnice Rady ES č. 97/80/EC ze dne 15. 12. 1997, o důkazním břemeně v případech diskriminace na základě pohlaví. Následně bylo ustanovení § 133a rozšířeno zákonem č. 151/2002 Sb., který do něj promítl požadavky dalších dvou evropských směrnic, tj. Směrnice Rady č. 2000/43/EC ze dne 29. června 2000, provádějící zásadu rovného zacházení mezi osobami bez ohledu na rasový nebo etnický původ, a Směrnice Rady č. 2000/78/EC ze dne 27. listopadu 2000, . zakládající obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.

11. Podle směrnice č. 2000/43/EC byly členské státy Evropské unie povinny zajistit ve svých právních řádech, aby v případech, kdy osoby, které se považují za poškozené, protože podle jejich názoru došlo k jejich přímé či nepřímé diskriminaci z důvodu, že vůči nim nebylo postupováno podle zásad rovného ho zacházení, důkazní břemeno nesla žalovaná strana. Záměrem této směrnice je to, aby bylo povinností žalovaného prokázat, že k porušení zásady rovného zacházení nedošlo.

12. Poslanecká sněmovna se neztotožnila s názorem navrhovatele, že promítnutím závazku vyplývajícího pro Českou republiku ze směrnice č. 2000/43/EC do občanského soudního řádu byl porušen čl. 96 odst. 1 Ústavy, který upravuje rovnost účastníků v řízení před soudem. V každém civilním procesu má jeden z účastníků řízení povinnost důkazního břemene a tato povinnost neznamená porušení rovného postavení účastníků řízení před soudem. Napadené ustanovení při stanovení důkazní povinnosti vychází především z ochrany účastníků, kteří se domnívají, že byli poškozeni na svých právech z důvodů nerovného zacházení. Rovnost účastníků řízení je dána, mimo jiné,

především nezávislostí soudu. Účastníci řízení, vůči kterým soud plní svoji úlohu, musí být navzájem nepodřízení, tzn. musí mít v řízení rovné postavení. Toto rovné postavení není narušeno povinností důkazního břemene.

13. Napadené ustanovení neodnímá žalovaným právo na spravedlivý proces. V rámci zásad spravedlivého řízení před soudem je i v tomto případě (tj. cestou podle ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř.) umožněno účastníkům řízení domáhat se stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu. V rámci tohoto postupu má každý účastník řízení umožněn osobní přístup k soudu, má možnost zúčastnit se výslechu a projednání věci v jeho přítomnosti a vyjádřit se k provedeným důkazům. Zrušením ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. by došlo k jednoznačnému porušení závazků České republiky, vyplývajících z členství v Evropské unii a na to navazujících závazků plynoucích ze směrnic EU.

14. Zákon č. 151/2002 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím soudního řádu správního, byl schválen po řádně provedeném normotvorném procesu, podepsali jej příslušní ústavní činitelé a byl vyhlášen ve Sbírce zákonů.

15. Závěrem Poslanecká sněmovna vyjádřila stanovisko, že zákonodárny sbor v době, kdy přijímal zákon č. 151/2002 Sb., jednal v přesvědčení, že přijatý zákon je v souladu s Ústavou, ústavním pořádkem, právním řádem České republiky a příslušnými evropskými směrnici, kterými je Česká republika vázána. Je na Ústavním soudu, aby v souvislosti s podaným návrhem na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 zákona č. 151/2002 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím soudního řádu správního, posoudil ústavnost tohoto zákona a vydal příslušné rozhodnutí.

II.b

16. Senát Parlamentu České republiky zastoupený jeho tehdejšími předsedou Doc. JUDr. P. P. ve vyjádření ze dne 2. 9. 2004 konstatoval, že napadené ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. bylo zařazeno do „doprovodného“ zákona (zák. č. 151/2002 Sb.), a to v průběhu legislativního procesu v Poslanecké sněmovně, coby materie se správním soudnictvím sice nesouvisející, nicméně z hlediska přistoupení České republiky k Evropské unii nanejvýš nutná.

17. K merit věci Senát uvedl, že právo všech na rovnost před zákonem, resp. před právem (a ochrana před diskriminací), je všeobecným základním právem uznávaným jak Evropskou unií, tak na úrovni jednotlivých členských států (Českou republiku nevyjímaje).

18. Kategorie rovnosti zakotvená v čl. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) náleží k těm základním lidským právům, jež svou povahou jsou sociálními hodnotami konstituujícími hodnotový řád společnosti (náleží Ústavního soudu uveřejněný pod č. 168/1995 Sb.). Jako taková je rozvinuta v dalších ustanoveních pro jednotlivé oblasti a situace. V rovině ústavní jde např. o – pro posuzovaný případ relevantní – rovnost práv v řízení před soudem (čl. 37 odst. 3 Listiny ve spojení s čl. 96 odst. 1 Ústavy); v rovině podústavní pak např. ustanovení § 18 o. s. ř., který princip rovnosti práv v řízení před soudem promítá do „obyčejného práva“.

19. Ve světle shora uvedeného má ustanovení § 133a o. s. ř. dopomoci osobám, které se cítí diskriminovány, k účinnému prosazení práva na rovné zacházení tak, že skutečnosti o jimi tvrzené diskriminaci na základě rasového nebo etnického původu má soud považovat za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak. Ustanovení odstavce druhého ustanovení § 133a o. s. ř. dopadá na věci poskytování zdravotní a sociální péče, přístupu ke vzdělání a odborné přípravě, přístupu k veřejným zakázkám, členství v organizacích zaměstnanců nebo zaměstnavatelů a členství v profesních a zájmových sdruženích a při prodeji zboží v obchodě nebo poskytování služeb. K tomu lze dodat, že rozsah věcí, které inkriminovaný odstavec 2 upravuje, je spolu s odchylkou v diskriminačním důvodu hlediskem, které jej odlišuje od odstavce 1 téhož ustanovení (odstavec 1 počítá nejen s diskriminací na základě rasového nebo etnického původu, ale i na základě pohlaví, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku anebo sexuální orientace). Nástroj právní ochrany je však v obou případech shodný.

20. Historickým výkladem ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. lze zjistit, že zákonodárce byl při jeho schvalování veden především úmyslem harmonizovat české právo s právem komunitárním. „Evropský normotvůrce“ vycházejí z toho, že vytvoření stejných výchozích podmínek nemůže být v určitých věcech a situacích uspokojivě dosaženo na národní úrovni, zavázal členské státy k přijetí nezbytných opatření, aby, pokud se určitá osoba cítí poškozena nedodržením zásady rovného zacházení a předloží soudu nebo jinému příslušnému orgánu skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, příslušelo žalovanému prokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení (příslušná norma nese nadpis „důkazní břemeno“).

21. Ačkoliv je z uvedených okolností evidentní, že výběr legislativního prostředku byl značně limitující, přesto zákonodárce došel k závěru, že formulace

napadeného ustanovení založená na předpokladu pravdivosti tvrzených skutečností, pokud nevyšel z řízení najevo opak, je právní konstrukcí, která nikterak nenarušuje principy dokazování, na kterých je civilní procesní právo založeno. Právní domněnka v tomto případě totiž nikterak neomezuje strany sporu v předkládaní tvrzení nebo v navrhování důkazů, ale pouze umožňuje rozhodnout soudu ve věci při „důkazní slabosti“ žalovaného, resp. stavu důkazní nouze.

22. Vedle dominantního, formálně legislativního aspektu důvodu přijetí ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., lze doplnit stanovisko o materiální, sociální stránku věci. Senát při rozhodování nepochyboval o validitě důvodů, které vedly evropské legislativce k vymezení věcné působnosti příslušné normy, a proto neměl vážnější problémy s tím, aby národní norma dopadala na okruh případů shodný s relevantními evropskými směrnici.

23. Lze konstatovat, že ve shora stanovených dimenzích je ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. konformní s ústavní zásadou rovnosti práv účastníků řízení před soudem, neboť nenarušuje principy „rovných zbraní (fair trial)“ tím, že by jednomu z účastníků poskytl více výhod. Spíše lze argumentovat, že dané ustanovení napomáhá k prosazení principu „hmotné“ rovnosti tam, kde by jinak z důvodů objektivní nemohoucnosti prokázat svá tvrzení byla nedůvodně potlačena rovností „formální“.

24. Ve věci tvrzené diskriminace probíhá standardní zjišťování skutkového stavu. Žádná z procesních stran není limitována ani v předkládaných tvrzeních, ani v navrhování důkazních prostředků. Ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. toliko podmíněně přičítá (tj. neprokáže-li se za řízení jakkoli opak) pravdivostní hodnotu tvrzením žalobce o nerovném zacházení a tím z něj snímá břemeno důkazu. Žalovanému tato skutečnost ovšem neupírá možnost prokázat nepravdivost takového tvrzení pomocí důkazů svědčících o rovném zacházení. Žalovaný tak prokazuje své chování, a nikoliv zdržení se nepřipustného chování. To ostatně z povahy věci není ani možné. V tomto bodě proto nelze přisvědčit navrhovateli, že by měl žalovaný prokazovat „něco, co se nestalo“.

25. Napadané ustanovení, umístěné v části nazvané „hodnocení důkazů“, je pro soudce normou, která ho nikterak nenabádá, aby ve smyslu ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. označoval příslušné kauzy paušálně jako diskriminační a rezignoval na posuzování každé kauzy v jednotlivostech i všech souvislostech. Naopak, počítá s „přidaným“ hodnotícím kritériem, čímž klade při vyhodnocení případu nerovného zacházení na soudce zvýšené nároky. Toto ustanovení je totiž třeba interpretovat tak, že, aby bylo případ vůbec možné subsumovat pod ustanovením § 133a odst. 2 o.s.ř., musí soudce nejdříve učinit závěr, že skutečnosti diskriminaci opravdu nasvědčují (viz kap. II čl. 8 odst. 1 směrnice Rady č. 2000/43/EC; shodně pak i směrnice Rady č. 2000/78/EC a směrnice Rady č. 97/80/EC). Pokud by tomu tak nebylo, nelze ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. použít.

26. Senát se nedomnívá, že by navrhovatelem popsany „přesun důkazního břemene“ založil rozpor s ústavní zásadou spravedlivého procesu, nýbrž má za to, že uložením větší odpovědnosti žalovanému za zjištění skutkového stavu dochází (ve věcech vymezených jak v ustanovení § 133a odst. 2, tak ostatně i v ustanovení § 133a odstavec 1 o. s. ř.) k důslednějším naplnění maximy spravedlivého projednání věci, jak ji požaduje článek 6 odst. 1 Úmluvy .

27. Z návrhu je patrné, že navrhovatel spatřuje protiústavnost především v důsledku „přesunu důkazního břemene“, nikoliv v okruhu věcí, na které norma dopadá. Senát dodává, že pokud by Ústavní soud shledal argumenty navrhovatele opodstatněnými pro zrušení ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., pak trpí uvedeným deficitem i odstavec 1 téhož paragrafu.

28. Nad rámec vyjádření k ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. lze pro úplnost konstatovat, že pokud jde o důkazní břemeno, ani vládou nově připravovaná antidiskriminační legislativa se změnami oproti stávajícímu stavu nepočítá.

29. Stejný postoj k hodnocené problematice zauímají i další státy Evropské unie (např. Francie, Irsko, Švédsko, Portugalsko, Polsko, Maďarsko), jejichž legislativa a judikatura konvenují s nastoleným trendem (viz např. Equality and non-discrimination, Annual report 2004, European Commission, s. 20).

30. Závěrem předseda Senátu uvedl, že své vyjádření zasílá s tím, že je zcela na Ústavním soudu, aby posoudil ústavnost návrhu na zrušení napadených ustanovení.

II.c

31. Krajský soud v Ústí nad Labem se k vyjádřením Poslanecké sněmovny a Senátu, jež mu byla Ústavním soudem zaslána dopisem ze dne 20. 9. 2004, nevyjádřil.

II.d

32. Ministerstvo spravedlnosti k výzvě Ústavního soudu ve svém stanovisku k návrhu na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. zopakovalo argumentaci navrhovatele a konstatovalo důvody inkorporace předmětného ustanovení do právního řádu České republiky, spočívající v nezbytnosti transpozice článku 8 odst. 1 a 2 Směrnice Rady 2000/43/EC ze dne 29. 6. 2000, kterou se zavádí zásada rovného

zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ do národního právního řádu. Zřejmým cílem této právní úpravy je poskytnout ochranu slabší straně sporu, kterou osoba, vůči níž měly být učiněny projevy rasové či etnické diskriminace, nepochybně je. V souladu s ustanovením čl. 8 odst. 2 citované směrnice, které poskytuje státům možnost mírnějšího nastavení podmínek pro přenesení důkazního břemene na žalovaného, pak přistoupil zákonodárce k implementaci benevolentnější dikce a straně žalující umožnil v diskriminačním sporu toliko „tvrdit skutečnosti“, nikoliv „předložit skutečnosti nasvědčující přímé či nepřímé diskriminaci“, jak stanoví čl. 8 odst. 1 směrnice. Přitom je třeba si uvědomit, že prolomení principu unesení důkazního břemene žalobcem je v tomto případě učiněno v důsledku transpozice směrnice, tedy právního předpisu přijatého Evropským společenstvím v souladu se Smlouvou o založení Evropského společenství. Směrnice podle čl. 249 odst. 3 Smlouvy o ES je právním aktem závazným pro každý stát, kterému je určena, pokud jde o výsledek, jehož má být dosaženo. Volba forem a prostředků při naplňování cíle stanoveného směrnicí se přitom ponechává vnitrostátním orgánům. V tomto případě byl jako vhodný prostředek implementace směrnice vyhodnocen zákon - občanský řád.

33. Nelze se ztotožnit s názorem navrhovatele, že zvolením uvedeného řešení došlo k potlačení práv účastníků řízení na jejich rovná práva před soudem, jak namítá s odkazem na čl. 96 odst. 1 Ústavy, a k popření zásady rovnosti účastníků řízení, jak je tato zakotvena v ustanovení čl. 37 odst. 3 Listiny. Stanovení důkazní povinnosti vychází především z ochrany účastníků, kteří se mají za to, že byli poškozeni na svých právech z důvodu nerovného zacházení.

34. Přestože výše citovaná směrnice byla vydána již v roce 2000, je jí Česká republika v souladu s ustanovením čl. 2 Aktu o přistoupení vázána s účinností od 1. 5. 2004, kdy se stala členským státem Evropské unie. V případě, že by Česká republika citovanou směrnicí nerespektovala, tedy nepřijala potřebná opatření pro zaručení její transpozice do vnitrostátního práva, nesla by podle Smlouvy o založení Evropského společenství odpovědnost za toto pochybení, čehož důsledkem by mohlo být podání žaloby Komisí u Evropského soudního dvora a následné případné uložení pokuty či penále.

35. Podle názoru ministerstva nelze souhlasit s tvrzením navrhovatele, že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. je v rozporu s čl. 96 odst. 1 Ústavy, dle něhož „Všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva.“. Současné je tato zásada rovnosti účastníků explicitně vyjádřena v Listině v čl. 37 odst. 3 („Všichni účastníci jsou si v řízení rovni.“). Zásada rovnosti účastníků je zdůrazněna i v ustanovení § 18 o. s. ř., který zakotvuje rovné postavení účastníků v občanském soudním řízení. Rovnost před zákonem a soudem je obsahem jednoho pojmu. Znamená rovné postavení obou stran při aplikaci materiálních i procesních předpisů před kterýmkoliv soudem vůči kterékoliv fyzické nebo právnické osobě. Princip rovnosti stran se projevuje vytvářením stejných procesních podmínek a procesního postavení subjektů, o jejichž právech a povinnostech soud rozhoduje. Vylučuje, aby se určité skupině účastníků nebo jednotlivcům přiznávalo výjimečné postavení spojené s příznáním zvláštních práv nebo naopak povinností. Samotná skutečnost, že je zpravidla na žalobci, aby dokazoval svá tvrzení uvedená v žalobě, ještě neznamená, že žalobce nemá rovná práva jako protistrana, která takovou povinnost nemá. Stejně tak za porušení rovného postavení účastníků řízení nelze považovat, pokud v některých zdůvodnitelných případech „oproti standardnímu pořádku“, jak uvádí navrhovatel, dojde k přesunu důkazního břemene. Takový postup není nijak výjimečný a mnohé státy jej využívají nejen v případech, které zmiňuje shora uvedená směrnice (viz např. žaloby proti majetku z nepoctivých zdrojů aplikované v anglosaském právu). Důsledné uplatnění zásady rovnosti stran je rovněž zajišťováno nezávislostí soudců, pravidly o vyloučení předpojatých soudních osob, ale také existencí jedné soudní soustavy, zajišťující každému občanu i právnické osobě veřejné projednání věci příslušným soudem, organizovaným a činným na základě obecných ústavních principů.

36. Ministerstvo dále uvedlo, že se rovněž nelze ztotožnit s názorem, že napadená právní úprava odnímá žalovaným právo na spravedlivý proces. Ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. (obdobně ale i ustanovení § 133a odst. 1 o. s. ř.) se nijak nedotýká primární zásady volného hodnocení důkazů explicitně vyjádřené v ustanovení § 132 o. s. ř., podle které soud hodnotí důkazy podle své úvahy, a to každý jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti. Soud při hodnocení skutkového stavu věci v procesu dokazování není vázán při hodnocení stupně věrohodnosti, respektive důkazní síly jednotlivých důkazních prostředků; a tedy i v případě presumované „prokázanosti“ tvrzených skutečností dle ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. (obdobně ale i ustanovení § 133a odst. 1 o. s. ř.) je zcela na uvážení soudu, jakou důkazní sílu v souvislosti a při srovnání s ostatními předloženými důkazy těmto „prokázaným“ tvrzeným skutečnostem přizná. Zároveň může

být v řízení prokázán opak, a to v případě i podle ustanovení § 120 odst. 3 o. s. ř., tj. postupem, kdy soud může v řízení sporném provést i jiné než účastníky navržené důkazy.

37. Závěrem Ministerstvo spravedlnosti uvedlo, že s ohledem na shora uvedené má za to, že ani uvedená směrnice ani ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. nejsou v rozporu s právy účastníků danými ústavním pořádkem České republiky, nýbrž zdůrazňují základní právo diskriminovaných (slabších) subjektů na spravedlivý proces, jak je toto zaručeno jednak Listinou (čl. 36 odst. 1), jednak článkem 6 odst. 1 Úmluvy a jsou tudíž ústavně konformní. Je na Ústavním soudu, aby v souvislosti s podaným návrhem na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. posoudil ústavnost těchto ustanovení a vydal příslušné rozhodnutí.

II.e

38. European Roma Rights Center – Evropské středisko pro práva Romů, se sídlem v Budapešti (dále jen „Evropské středisko“) Ústavnímu soudu dne 16. 12. 2004 sdělilo, že bylo informováno o probíhajícím řízení před plénem Ústavního soudu ve věci návrhu na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. pro neústavnost. V této souvislosti předložilo Ústavnímu soudu své stanovisko (amicus brief), v němž mj. zdůraznilo, že podmínkou pro přenesení důkazního břemene na žalovaného je, aby žalobce prokázal prima facie diskriminaci; teprve až poté následuje povinnost žalovaného prokázat, že neporušil zásadu rovného zacházení (viz též odst. 21 Preambule Směrnice Rady 2000/43/EC). Zkušenosti nasvědčují, že efektivní a skutečné dodržování majetkoprávních ustanovení garantujících nediskriminaci se zabezpečí tehdy, když bude důkazní břemeno sdílené i žalovaným, který musí dokázat, že jeho jednání bylo objektivně odůvodněné. Poukázalo na rozhodnutí Výboru OSN pro lidská práva ve věci Mukong v. Kamerun, Komuniké č. 458/1991 (1994), dle něhož důkazní břemeno nemůže nést jen žalobce, zejména pokud vezmeme v úvahu situace, kdy strany nemají vždy rovný přístup k důkazům a kde často přístup k příslušným informacím má jen žalovaný.

39. Přenesení důkazního břemene ze žalobce na žalovaného poté, co byl případ klasifikován jako prima facie diskriminace, usnadňuje žalobci jeho rozhodnutí podat stížnost.

40. To, kdy je možné případ klasifikovat jako prima facie diskriminaci, záleží na okolnostech každého případu; je však evidentní, že při uplatňování takového principu dokazování žalobci postačí, aby poskytl argumenty, tedy „skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci“. Současně požadovaný důkazní standard „bez důvodných pochybností“ se aplikuje spíše v trestním řízení.

41. Evropské středisko poukázalo na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (dále též jen „Evropský soud“) ve věci Nachova a další proti Bulharsku (2004), v němž Evropský soud uvedl, že důkazní břemeno musí být přeneseno na žalovaného ve věcech diskriminace podle čl. 14 Úmluvy, a konstatoval, že tento přístup je v souladu s vývojem v Evropě.

42. Po přenesení důkazního břemene je na žalovaném, aby předložil důkazy, jimiž vyvrátí tvrzení o prima facie diskriminaci. Podle Evropského soudního dvora žalovaný musí prokázat, že rozdílné jednání „odpovídalo skutečné potřebě jednání“ a bylo „přiměřené a nezbytné k dosažení sledovaného zájmu“ (věc Ingrid Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG. /1989/, ECR 2743). Otázkou přenesení důkazního břemene ve věcech diskriminace na základě pohlaví se zabývá též rozsudek Odvolacího pracovního tribunálu Velké Británie ze dne 3. 4. 2003 ve věci Barton v. Investec Henderson Crosthwaite Securities Ltd., v němž byla zdůrazněna zvýšená důležitost žalovaného ve věcech diskriminace obhajovat své jednání.

43. Evropské středisko poukázalo na další rozhodnutí Evropského soudního dvora o předběžných otázkách (věc 170/84 Bilka-Kaufhaus GmbH /1986/ ECR 1607, věc 109/88, Danfoss /1989/, ECR 3220), z nichž lze dovodit, že žalobce je především povinen prokázat případ prima facie rozdílného zacházení na základě zakázaného důvodu; v opačném případě případ prohrál. Pokud žalobce toto prokáže, je na žalovaném, aby poskytl objektivní odůvodnění pro takové rozdílné zacházení (např. dosažení oprávněného zájmu nebo zavedení přiměřených opatření k dosažení takového zájmu).

44. Závěrem Evropské středisko uvedlo, že princip přenesení důkazního břemene je výsledkem více než dvacetiletého vývoje a liberalizace, která se vyvíjí od prvních směrnic EU týkajících se otázky pohlaví přijatých v polovině 70. let 20. století. Jeho cílem je vytvoření rovnováhy, která soudům umožní shromáždit od všech stran všechny relevantní důkazy předtím, než rozhodnou, zda došlo k diskriminaci. Přenesení důkazního břemene pomáhá žalobci dosáhnout toho, aby žalovaný měl povinnost obhájit své jednání. Následkem toho zavazuje obě strany, aby postavily svou obhajobu na co nejpřesvědčivějších tvrzeních.

III.

45. Ustanovení § 133a o. s. ř., jehož součástí je ke zrušení navržený odstavec 2, zní:

„§ 133a

(1) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého pohlaví, rasového nebo etnického původu, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku anebo sexuální orientace, má soud ve věcech pracovních za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.

(2) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého rasového nebo etnického původu, má soud ve věcech poskytování zdravotní a sociální péče, přístupu ke vzdělání a odborné přípravě, přístupu k veřejným zakázkám, členství v organizacích zaměstnanců nebo zaměstnavatelů a členství v profesních a zájmových sdruženích a při prodeji zboží v obchodě nebo poskytování služeb za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.“

IV.

46. Ústavní soud v rámci zkoumání podmínek řízení shledal, že aplikace napadeného ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. je při rozhodování ve věci krajským soudem nevyhnutelná. Jedná se tedy o ustanovení, kterého má být ve smyslu č. 95 odst. 2 Ústavy při řešení věci použito a tudíž podmínka stanovená v čl. 95 odst. 2 Ústavy je splněna.

47. K žádosti M. B., L. Č. a D. D., o přiznání postavení vedlejších účastníků, resp. o rozhodnutí, že takové postavení v řízení mají, Ústavní soud uvádí, že v řízení o zrušení zákonů a jiných právních předpisů zákon o Ústavním soudu, kterým je podle čl. 88 Ústavy České republiky Ústavní soud vázán, s výjimkou případů nastalých v důsledku postupu dle ustanovení § 35 odst. 2 citovaného zákona, vedlejší účastenství nezná.

V.

48. Ustanovení § 133a odst. 2 bylo do občanského soudního řádu vloženo zákonem ze dne 21. března 2002 č. 151/2002 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím soudního řádu správního. Zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 2003 a byl publikován v částce 61/2002 Sbírky zákonů ČR, jež byla rozeslána dne 17. 4. 2002.

49. Z elektronické knihovny Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky Ústavní soud zjistil, že návrh zákona byl předložen Poslanecké sněmovně jako vládní návrh dne 1. 10. 2001 a rozeslán poslancům jako tisk 1081/0. Návrh byl přijat na 46. schůzi Poslanecké sněmovny dne 15. února 2002 usnesením č. 2106, když z přítomných 159 poslanců jich pro návrh hlasovalo 149 při kvoru 80.

50. Z elektronické knihovny Senátu Parlamentu České republiky Ústavní soud zjistil, že návrh zákona byl rozeslán senátorům jako senátní tisk č. 224. Na 15. schůzi Senátu, třetí funkční období, dne 21. března 2002 přijal Senát usnesení č. 327, kterým vyjádřil vůli návrhem zákona se nezabývat. Z přítomných 43 senátorek a senátorů se pro návrh vyslovilo 38, proti 1, při kvoru 22.

51. Dne 26. 3. 2002 byl zákon doručen prezidentovi republiky k podepsání. Prezident republiky zákon podepsal dne 28. 3. 2002.

52. Ústavní soud proto ve smyslu ustanovení § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu shledal, že zákon č. 151/2002 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím soudního řádu správního, byl přijat a vydán v mezích Ústavou České republiky stanovené zákonodárné kompetence Parlamentu ČR a ústavně předepsaným způsobem.

VI.

53. Ústavní soud dospěl k závěru, že opodstatněnost návrhu na zrušení ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. není dána, a návrh proto zamítl z následujících důvodů.

54. V řízení o zrušení zákonů nebo jejich jednotlivých ustanovení podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy Ústavní soud posuzuje obsah zákona z hlediska jeho souladu s ústavním pořádkem. V této souvislosti Ústavní soud připomíná, že se jako poslední vnitrostátní instance pro ústavně právní kvalifikaci nepokládá být vázán kvalifikací, kterou věci přisuzuje navrhovatel v odůvodnění svého návrhu. Podle zásady iura novit curia se návrhem může zabývat i z pohledu ustanovení, jichž se navrhovatel či strany nedovolávaly. Návrh nebo stížnost je charakterizována skutky, které kritizuje, resp. svým předmětem, jehož neústavnost tvrdí, a ne pouhým právním odůvodněním. Z toho ovšem nelze dovodit, že podrobná ústavněprávní argumentace nemá být pravidelnou součástí návrhu. V daném případě je Ústavní soud toho názoru, že návrh krajského soudu takovou podrobnější argumentací neobsahuje.

55. Podstatou návrhu je tvrzení, že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. je protiústavní tím, že ve věcech tam vyjmenovaných přesouvá důkazní břemeno na stranu žalovanou, čímž ji diskriminuje. Tím prý porušuje ústavně zakotvená základní práva, zejména právo na spravedlivý proces dle čl. 6 odst. 1 Úmluvy a jemu odpovídající práva zakotvená v hlavě páté Listiny, princip rovnosti účastníků soudního řízení dle čl. 37 odst. 3 Listiny, čl. 96 odst. 1 Ústavy a čl. 14 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech č. 120/1976 Sb. (dále jen „Pakt“), a zákaz diskriminace dle čl. 14 Úmluvy.

56. V projednávaném případě jde tedy o uplatňování procesního principu rovnosti a nediskriminace při rozhodování obecných soudů v civilních věcech. Mezinárodněprávní ochranu zakotvuje primárně Pakt, jenž v čl. 14 odst. 1 mimo jiné stanoví, že „všechny osoby jsou si před soudem rovny.“

57. Právo na spravedlivý proces je zaručeno především článkem 6 Úmluvy, který je ostatně takto v Protokolem č. 11 revidovaném textu Úmluvy přímo nadepsán a jehož relevantní ustanovení pro tzv. „civilní větve“ zní:

„Článek 6

Právo na spravedlivý proces

1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích ..“.

58. Pokud jde o vlastní obsah tohoto základního práva, z jeho slovního znění je zřejmé, že se jedná o právo strukturované, zahrnující více samostatných subjektivních základních práv, formulovaných jak konkrétně (např. veřejnost a rychlost řízení, či nezávislý a nestranný soud), tak i obecně (zejména „právo na spravedlivé projednání věci“).

59. Právo na spravedlivé projednání věci, jako součást práva na spravedlivý proces, je tudíž pojmem neurčitým, otevřeným a přesně neohraničeným. Jeho obsah zahrnuje nejen všechny ostatní záruky výslovně uvedené v čl. 6 odst. 1 Úmluvy, ale zejména také ty, které v něm výslovně uvedeny nejsou, ale které především Evropský soud ve své dlouholeté rozhodovací činnosti vyvodil a postupně definoval z obecného požadavku spravedlnosti procesu. Ve vztahu (nejen) k dokazování tak byly definovány principy, které, byť výslovně v Úmluvě neuvedené, jsou nedílnou součástí pojetí spravedlivého procesu. Jedná se především o principy rovnosti zbraní a kontrolovanosti.

60. Právo na spravedlivé projednání věci nelze oddělit od obecného požadavku rovnosti a nediskriminace. V tomto kontextu však jde o takový význam rovnosti, jenž se týká rovnosti účastníků v řízení před soudem, nacházejících se v různých, proti sobě stojících, procesních postaveních, obvykle označované jako „rovnost zbraní“. V ústavním pořádku České republiky je tento princip obsažen v čl. 96 odst. 1 Ústavy, dle něhož „všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva.“, resp. čl. 37 odst. 3 Listiny, dle něhož „všichni účastníci jsou si v řízení rovni.“. V Úmluvě taková rovnost výslovně vyjádřena není, judikatura Evropského soudu ji však nemohla nevyvodit z požadavku spravedlnosti. Proces je spor, který se odehrává prostřednictvím kontradiktorní diskuse, při níž strany sporu musejí mít „rovné zbraně“, tj. stejnou možnost mluvit a obhajovat „svoji“ pravdu. V praktickém životě zpravidla nepůjde o absolutní, matematickou rovnost; jde o pojem relativní, zejména v tom smyslu, že nemůže zcela setřít rozdíl v procesním a zejména faktickém postavení stran vyplývajícím z jejich rozdílných možností. Toto nerovné postavení může být do určité míry kompenzováno dodatečnými zárukami pro slabší stranu, tzv. favor defensionis, jejímž projevem je např. úprava důkazního břemene (srov. např. B. Repík, Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, 2002, str. 144 a násl., obdobně též B. Repík, Lidské práva v soudním konání, MANZ Bratislava, 1999, str. 155 a násl.). V rozsudku ve věci De Haes and Gijssels proti Belgii (1997), (v odst. 55 odůvodnění), Evropský soud opětovně potvrdil, že princip rovnosti zbraní - prvek širšího pojetí spravedlivého procesu - vyžaduje, aby každé straně byla poskytnuta rozumná možnost hájit svou věc za podmínek, které ji podstatně neznevýhodňují ve vztahu k jejímu oponentovi. Obdobné stanovisko vyslovil i ve věci Ankerl proti Švýcarsku (1996), (v odst. 38 odůvodnění rozsudku).

61. Rovností účastníků v řízení se zabýval i Ústavní soud v řadě svých rozhodnutí. Např. ve věci sp. zn. IV. ÚS 13/98 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, Svazek 12, náleží č. 98) uvedl, že „zásada rovnosti stran je stěžejní zásadou spravedlivého procesu. Je zakotvena v čl. 37 odst. 3 Listiny a v čl. 96 odst. 1 Ústavy České republiky a promítá se také do řady ustanovení procesních předpisů. Občanský soudní řád výslovně rovnost účastníků řízení stanoví v ustanovení § 18, z něhož pro soudy plyne povinnost zajistit účastníkům stejné, tj. rovnocenné možnosti k uplatňování jejich práv.“. Podle nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 15/01 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, Svazek 24, náleží č. 164) „K ústavním principům tvořícím jeden z komponentů základního práva na spravedlivý proces patří i princip „rovnosti zbraní“, resp. princip rovnosti příležitostí (čili princip rovnosti všech účastníků řízení) podle čl. 37 odst. 3 Listiny, čl. 96 odst. 1 Ústavy a čl. 6 odst. 1 Úmluvy. ... Princip „rovnosti zbraní“ (čl. 6 odst. 1 Úmluvy) se výrazně promítl v dosavadní judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Lze jej v této souvislosti charakterizovat zejména tím, že dle názoru soudu jeho základem je myšlenka rovnosti, protože je srovnatelný s principem zákazu diskriminace dle čl. 14 Úmluvy.“.

62. Na rozdíl od principu rovnosti účastníků v řízení před soudem, v rovině ústavněprávní otázka, kdo v civilním procesu má nést důkazní břemeno, výslovně upravena není. Evropský soud k této otázce např. ve věci Blücher proti České republice (2005) a obdobně ve věci Tiemann proti Francii a Německu (2000), uvedl, že „článek 6 odst. 1 Úmluvy nestanoví jakákoliv pravidla přípustnosti či důkazní hodnoty důkazů nebo důkazní břemeno, což jsou otázky, které v zásadě podléhají vnitrostátnímu právu“.

63. Úmluva i Listina tedy zaručují spravedlivý proces, ale neupravují dokazování jako takové, přestože toto je podstatnou, ne-li nejdůležitější, částí řízení. To ovšem neznamená, že dokazování je jaksi „mimo“ ústavněprávní rovinu a jeho úprava je zcela výlučnou záležitostí zákona. Základní zásady spravedlivosti řízení, zejména principy rovnosti zbraní a kontradiktornosti, ovládající celé řízení, se nutně vztahují i na dokazování. Např. ve věci sp. zn. IV. ÚS 167/96 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, Svazek 6, nález č. 93) Ústavní soud uvedl, že „si je vědom důležitosti institutu důkazního břemene, neboť umožňuje soudu rozhodovat i v případech, kdy se skutkový stav nepodaří zcela objasnit. Rovněž tento institut je však podřízen určitému procesně právnímu rámci, jak jej vymezují především principy nestranného a spravedlivého procesu, vyplývající z článku 90 Ústavy ČR, jakož i z článku 36 odst. 1 Listiny. To, mimo jiné, znamená, že soud nemůže některou z procesních stran zatížit důkazním břemenem bez dalšího a jednostranným způsobem, ale pouze v kontextu všech relevantních okolností případu.“

64. V rovině ústavněprávní tak platí, že v právu na spravedlivý proces obsažená zásada rovnosti zbraní v civilním řízení obecně zahrnuje též rovnost břemen, která jsou na účastníky řízení kladena (a která nesmí být nepřiměřená), a že v opačném případě nelze řízení jako celek považovat za spravedlivé. Tento obecný princip rovnosti účastníků je pak nutno promítnout i do právní úpravy dokazování v rovině zákona.

65. Zákonná úprava sporného civilního řízení je ovládána zásadou projednací, dle níž tvrdit skutečnosti a navrhopat pro ně důkazy, je zásadně věcí účastníků řízení. Důkazní břemeno spočívá v procesní odpovědnosti účastníka za to, že jím tvrzené skutečnosti budou v řízení prokázány. V běžném civilním sporném řízení tedy nese každý účastník důkazní břemeno ve vztahu k těm skutečnostem, které sám tvrdí. Obecná úprava dokazování v ustanovení § 120 o. s. ř., dle jehož odstavce prvního „účastníci jsou povinni označit důkazy k prokázání svých tvrzení.“, zřetelně stanoví, že iniciativa při shromažďování důkazů leží zásadně na účastnících. Účastník má tedy povinnost (břemeno) tvrzení a povinnost (břemeno) důkazní. Důkazní břemeno je institutem procesního práva, který stíhá toho účastníka, v jehož zájmu je, aby určitá skutečnost, rozhodná podle hmotného práva a účastníkem tvrzená, byla v řízení prokázána v tom smyslu, aby ji soud uznal za pravdivou (srov. Bureš, Drápal, Krčmář, Mazanec, Občanský soudní řád – Komentář, 6.vydání, str. 450 a násl.).

66. Tvrzení krajského soudu, že odlišnost v zacházení se stranou žalovanou v řízeních podle ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., ve srovnání se standardním procesním postavením strany žalované dle obecných ustanovení občanského soudního řádu o důkazním břemenem, je vůči žalované straně diskriminační, Ústavní soud nesdílí především z následujících hledisek.

67. Ústavní soud je toho názoru, že specifická zákonná úprava dokazování v řízeních podle ustanovení § 133a o. s. ř., v nichž žalující strana tvrdí, že byla přímo či nepřímo diskriminována (zpravidla při současném tvrzení porušení práv zakotvených v občanském zákoníku, resp. zákoníku práce, a uplatňování odpovědnosti z toho vyplývající), je výjimkou z výše uvedených obecných principů dokazování. Svoji povahou se jedná o vyvratitelnou právní domněnku specifikující, že důkaz opaku je povinností strany žalované. Od obecných standardů dokazování v ustanovení § 120 o. s. ř., se zjevně liší tím, že do určité míry zvýhodňuje stranu žalující na úkor strany žalované, která se před obecnými soudy ničeho nedomáhá, přesto však má dokazovat něco, co netvrdila. Z tohoto ryze formálního pohledu lze tvrdit, že strana žalovaná je v řízení, kde se aplikuje ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř., ve srovnání se stranou žalující do určité míry znevýhodněná. Přenesení důkazního břemene na stranu žalovanou však není ani úplné ani automatické. Osoba, která tvrdí, že je obětí diskriminace, musí nejdříve soudu předložit skutečnosti dostatečně odůvodňující závěr o existenci možné diskriminace, byť to ze slovního znění ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. dostatečně jasně nevyplývá. Tento závěr je shodný s právním názorem Evropského soudního dvora (dále jen „ESD“) vyjádřeným v rozsudku soudu první instance ze dne 16. 3. 2004 v případě Afari v. Evropská centrální banka (T-11/03).

68. Je nepochybné, že se stranou žalovanou je zacházeno v řízeních vyjmenovaných v napadeném ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. (a stejně i v řízeních pracovních – ustanovení § 133a odst. 1 o. s. ř.) ve vztahu k dokazování jinak než s žalovanými v

ostatních občanskoprávních řízeních, přičemž tato odlišnost je zvýhodněním pro stranu žalující a tudíž zjevně znevýhodněním pro stranu žalovanou. Zda toto znevýhodnění možno považovat za protiústavní diskriminaci je nutno uvážit

a) z hlediska objektivního a rozumného ospravedlnění, tj. sleduje-li toto znevýhodnění legitimní cíl, a

b) z hlediska rozumného poměru (proporcionality) mezi legitimním cílem a prostředkem, jímž je tohoto cíle dosahováno.

69. Ke vztahu diskriminace a veřejného zájmu se Ústavní soud vyjádřil např. v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/95 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, Svazek 5, str. 107, publ. pod č. 107/1996 Sb.), v němž uvedl, že „je věcí státu stanovit podmínky, za kterých zvýhodňuje určitou skupinu osob, to ovšem za předpokladu, že tak činí ve veřejném zájmu a pro veřejné blaho, přičemž ve veřejném zájmu nepochybně je prosazování principů demokracie a lidských práv“.

70. Jak je výše uvedeno, odlišnost v zacházení je diskriminační ve smyslu čl. 14 Úmluvy, jestliže jí schází objektivní a rozumné ospravedlnění, tj. a) nesleduje legitimní cíl a b) neexistuje přiměřený vztah mezi použitými prostředky a sledovaným cílem.

71. Pokud jde o legitimnost cílů sledovaných ustanovením § 133a odst. 2 o. s. ř. (a stejně i nenapadeného ustanovení § 133a odst. 1 o. s. ř.), je zřejmé (a správně to uvádí i vyjádření Poslanecké sněmovny a Senátu), že citované ustanovení se stalo součástí občanského soudního řádu v souvislosti s povinností České republiky, jako členského státu Evropské unie, promítnout do svého právního řádu závazky, vyplývající z příslušných evropských směrnic. Ústavní rozměr této povinnosti je rámován čl. 1 odst. 2 Ústavy, dle něhož „Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva“. Vlastní důvody přijetí tzv. antidiskriminačních směrnic jsou pak podobně vyjádřeny zejména v jejich preambulích. Primárně jde o účinné prosazení zásady rovného zacházení, čímž se rozumí neexistence jakékoliv přímé či nepřímé diskriminace na základě pohlaví, rasy, etnického původu a dalších ve směrnicích specifikovaných důvodech. Fakticky jde o vyústění několikasetletého vývoje v Evropské unii, která je, jak tvrdí článek 6 Smlouvy o Evropské unii, založena na zásadách svobody, demokracie, dodržování lidských práv a základních svobod, jakož i na zásadách právního státu, zásadách, které jsou společné členským státům; Evropská unie uznává jako obecné právní zásady Společenství základní práva tak, jak jsou zaručena Úmluvou a jak vyplývají z ústavních tradic společných členským státům. Zmíněné antidiskriminační směrnice mají společné východisko, dle něhož osoby, které byly předmětem diskriminace, by měly mít účinné prostředky právní ochrany. Vnitrostátní právní úpravy proto mají zajistit mj. i zvláštní úpravu důkazního břemene. Ta má být založena na principu, že prokáže-li osoba, cítící se poškozena nedodržením zásady rovného zacházení, soudu skutečnosti, nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, přechází důkazní břemeno na odpůrce, jemuž přísluší prokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení (viz např. čl. 8 odst. 1 Směrnice Rady 2000/43/EC). Ústavní soud akceptuje, že má-li být Úmluva první a především systémem pro ochranu lidských práv, je nezbytné přihlížet k méněcím se podmínkám ve smluvních státech a reagovat na jakýkoliv nově vznikající souhlas, pokud jde o standardy, jichž má být dosaženo a které jsou v daném případě vyjádřeny zejména v preambuli a normativních ustanoveních jednotlivých antidiskriminačních směrnic. Z toho důvodu Ústavní soud respektuje v citovaných směrnicích vyjádřený projev vůle členských států Evropské unie a konstatuje, že napadené ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. legitimní cíl sleduje.

72. Zbývá rozhodnout, zda je splněna také druhá podmínka, tedy zda existuje přiměřený vztah mezi použitými prostředky a sledovaným cílem. Jakkoli není primárním úkolem Ústavního soudu samostatně hodnotit, do jaké míry, resp. v jaké legislativně-technické kvalitě, se zákonodárci podařilo závazky vyplývající ze Směrnice Rady 2000/43/EC promítnout do občanského soudního řádu, resp. zda se zákonodárci podařilo legitimní cíle směrnice vyjádřit jasnou řečí zákona, nutno konstatovat, že na první pohled je zřejmé, že podmínka obsažená v článku 8 odst. 1 citované směrnice, podle jehož neúředního revidovaného znění dle ISAP (Informační Systém pro Aproximaci Práva) „členské státy přijmou v souladu se svými právními řády nezbytná opatření, aby, jakmile se osoba cítí poškozena nedodržením zásady rovného zacházení a předloží soudu ... skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, příslušelo odpůrci prokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení“, tedy podmínka, že strana žalující soudu předloží skutečností nasvědčující, že došlo k diskriminaci, není ve stávajícím znění ustanovení § 133a o. s. ř. dostatečně transparentně vyjádřena. Pro srovnání lze poukázat na právní úpravu Slovenské republiky, kde podle ustanovení § 11 odst. 2 zákona č. 365/2004 Zb., o stejném zacházení a některých oblastech a o ochraně před diskriminací a o změně a doplnění některých zákonů (antidiskriminační zákon)

„žalovaný je povinen prokázat, že neporušil zásadu rovného zacházení, pokud žalobce předloží soudu důkazy, ze kterých lze důvodně usuzovat, že k porušení zásady rovného zacházení došlo“. Přes uvedené skutečnosti je však Ústavní soud toho názoru, že ústavně konformním výkladem napadeného ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. nelze dospět k jinému závěru, než jaký vyplývá z výše uvedené směrnice i vyjádření Senátu a Evropského střediska pro práva Romů, tedy že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. nemá povahu nevyvratitelné presumpce odpovědnosti strany žalované. Jeho aplikace tudíž vyžaduje, aby na prvním místě strana žalující sama prokázala prima facie zásah; nepostačí tedy pouhé její ničím nepodložené tvrzení o údajné diskriminaci.

73. Výkladem ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. tedy dle názoru Ústavního soudu nelze dovodit, že osobě, která se při nákupu služeb cítila být rasově diskriminována, stačí pouze tvrdit, že došlo k diskriminačnímu jednání. Tato osoba v soudním řízení musí nejen tvrdit, ale i prokázat, že s ní nebylo zacházeno obvyklým, tedy neznevýhodňujícím způsobem. Neprokáže-li toto tvrzení, nemůže v řízení uspět. Dále pak musí tvrdit, že znevýhodňující zacházení bylo motivováno diskriminací na základě rasového nebo etnického původu. Tuto motivaci ovšem prokazovat nemusí, ta se v případě důkazu odlišného zacházení předpokládá, je však vyvratitelná, prokáže-li se (dokazováním) opak. Ostatně požadavek, aby strana žalující musela prokazovat, že byla diskriminována právě a výlučně pro svůj rasový (etnický) původ, a nikoli z důvodu jiného, je zcela zjevně nesplnitelný, neboť prokázat motivaci (pohnutku) žalované strany je z povahy věci vyloučeno.

74. Takový závěr je v souladu s myšlenkovou linií ESD k výkladu dřívější komunitární směrnice o nediskriminování, podle které ten kdo „uplatňuje, že byla porušena zásada rovného zacházení v jeho neprospěch, a prokáže skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, musí být právo Společenství vykládáno v tom smyslu, že žalovanému přísluší prokázat, že nedošlo k porušení uvedené zásady“ (srov. rozsudek ESD z 10. 3. 2005 ve věci Nikoloudi v. OTE; C-196/02).

75. Podle názoru Ústavního soudu proto neobstojí názor navrhovatele, že v řízeních uvedených v napadeném ustanovení občanského soudního řádu „je strana žalující zvýhodněna, neboť nemusí prokazovat, co se mělo stát a proč že je žalováno, zatímco strana žalovaná je znevýhodněna, neboť by měla prokázat, co se nestalo“. Ve skutečnosti totiž důkazní břemeno neleží pouze a výlučně na straně žalované. I strana žalující nese své břemeno tvrzení i břemeno důkazní. Pokud tato břemena strana žalující unese, což musí v jednotlivém případě posoudit soud, je následně věcí strany žalované prokázat svá tvrzení, že k diskriminaci z rasových (etnických) důvodů nedošlo. Z uvedených důvodů dospěl Ústavní soud k závěru, že ustanovení § 133a odst. 2 o. s. ř. je prostředkem přiměřeným k dosažení sledovaného cíle, resp. že - bude-li aplikováno výše uvedeným ústavně konformním způsobem - bude zachována spravedlivá rovnováha mezi požadavky veřejného zájmu společnosti a požadavky ochrany individuálních základních práv.

76. Prezentovaný názor Ústavní soud zastává vzdor stanovisku Ministerstva spravedlnosti. Z obsahu tohoto stanoviska totiž vyplývá, že Ministerstvo spravedlnosti má v podstatě stejný názor jako navrhovatel: totiž, že na žalovaném a pouze na něm leží „totální“ důkazní břemeno (byť údajně nastavené zákonodárcem mírnějšími podmínkami pro přenesení důkazního břemene na žalovaného). Ministerstvo pouze - na rozdíl od navrhovatele - považuje tento stav za ústavně konformní. Tak tomu ovšem není; Ústavní soud poznamenává, že Ministerstvo spravedlnosti patrně přehlédlo, že transpozice uvedených směrnic se musí pohybovat v ústavních mezích spravedlivého procesu; výklad předestřený jak Ministerstvem spravedlnosti, tak navrhovatelem, nemůže být akceptován, neboť by jím tyto meze byly překročeny.

77. Z výše uvedených důvodů Ústavní soud učinil závěr, že stávající právní úpravu lze ještě interpretovat tak, aby ji bylo možno považovat za souladnou se základním právem na spravedlivý proces zakotveným v čl. 6 odst. 1 Úmluvy a nezakládající diskriminaci ve smyslu čl. 14 Úmluvy. Ústavní soud tedy neshledal důvody ke zrušení předmětného ustanovení a návrh podle ustanovení § 70 odst. 2 zákona o Ústavním soudu zamítl.

78. Ústavní soud ovšem považuje za nepochybné, že formulace napadeného ustanovení občanského soudního řádu vyžaduje zejména z hlediska testu proporcionality takovou interpretaci, která je téměř hraničním případem, kdy je ještě možno výkladem zákonného textu dospět k závěru, že právě v důsledku tohoto výkladu lze napadené ustanovení považovat za ústavně konformní. Proto by bylo krajně žádoucí, aby zákonodárce uvážil, zda transpozici citovaných směrnic Rady EC nelze pro adresáty příslušných procesních norem provést způsobem poněkud zřetelnějším.

Poučení:

Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 26. dubna 2006